

تبیین پارادایم ایرانی عدالت شهری و سنجش میزان تحقق پذیری آن در طرح‌های شهری (مورد مطالعه: محله‌ی فرحزاد تهران)^۱

مهشید تاجدینی

گروه شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران

منوچهر طبیبیان^۲

استاد تمام دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مسعود الهی

گروه شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۸

چکیده

از دیرباز، تأویل معنای ماهوی عدالت و نحوه‌ی تبلور آن در جوامع، مورد توجه اندیشمندان حوزه‌های گوناگون (فلسفه، اقتصاد، حقوق، جامعه‌شناسی و شهرسازی) بوده است. با این وجود، قرن بیست و یکم به عنوان، مبنای تکوین ساختاری عادلانه برای محیط‌های شهری به‌شمار می‌رود. بسط این رویکرد، ضرورت بازخوانی اندیشه‌های غربی، تقریر پارادایم جهانی عدالت شهری و تطبیق آن با ریشه‌های بومی و اسلامی را در شهر ایرانی ایجاب می‌نماید. بر این اساس، پژوهش با هدف تبیین پارادایم ایرانی عدالت شهری، بر مبنای ابعاد چهارگانه‌ی عدالت (ماهوی، صوری، توزیعی و ساختاری) و با تمرکز بر مولفه‌های قانون، اخلاق و مدنیت در شهری ایرانی صورت پذیرفته است. امکان‌سنجی تحقق پارادایم تدوین شده؛ در قالب محله‌ی فرحزاد تهران انجام شده است. روش تحقیق مورد استفاده، توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی و میدانی (مصاحبه و پرسش‌نامه) بوده است. جامعه‌ی آماری، متشکل از ساکنین و کاربران فرحزاد می‌باشد. یافته‌های حاصل، در نرم‌افزار SPSS و بر مبنای آمار توصیفی (گویه‌های کیفی، میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (آزمون تی تک نمونه‌ای و هم‌بستگی پیرسون) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای و تحلیل هم‌بستگی پیرسون، نمایان‌گر عدم تحقق و نیاز به اجرای پارادایم ایرانی عدالت شهری از دیدگاه شهروندان می‌باشد.

کلیدواژگان: پارادایم عدالت شهری، شهر ایرانی، عدالت توزیعی، عدالت ساختاری، محله‌ی فرحزاد.

^۱. این مقاله از رساله‌ی دکتری مهشید تاجدینی با عنوان "تبیین پارادایم جهانی عدالت شهری و واکاوی آن در شهرسازی ایرانی (مطالعه پژوهشی: فرحزاد تهران)" به راهنمایی دکتر منوچهر طبیبیان و مشاوره‌ی دکتر مسعود الهی در دانشکده‌ی معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین در سال ۱۴۰۰ استخراج شده است.

^۲. نویسنده مسئول: tabibian@ut.ac.ir

مقدمه

چالش شهرنشینی در قرن بیست و یکم و ایجاد دو قطب ثروت و قدرت در سیستم شهری، باعث شده است؛ که نیاز به تحقق عدالت در جهان، اهمیتی دو چندان یابد. (Oomen et al 2018:217) ایده‌ی عدالت، هم در اخلاق و هم در فلسفه‌ی حقوقی و سیاسی جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده است. در واقع این ایده، در زمینه‌ی حقوق فردی و جمعی، قوانین شهری و همچنین سیاست‌های عمومی جوامع امکان تحقق یافته است. (Miller 2017:1) آنچه به وضوح نمایان است؛ حصول مفهوم عدالت در ابعاد مختلف آن از وظایف اصلی دولت حاکم محسوب می‌گردد. به بیانی دیگر، اصول کلاسیک عدالت، یعنی آزادی سیاسی و اصول عدالت توزیعی به همراه احترام به برابری طبیعی، از اصول مستتر در اندیشه‌ی دولت (چه باستانی و چه مدرن) به حساب می‌آید. (نصر ۱۳۹۷: ۶۹) از این روی، می‌توان مفهوم عدالت شهری را متضمن برقراری تعادل، نظم و امنیت در جوامع بشری، در طول تاریخ بیان نمود. با تبیین مفهوم گسترده و جهان‌شمول عدالت، به عنوان یک ساختار ذهنی، اخلاقی و سیاسی که هدف آن برابری حقوق و هم‌بستگی جمعی است. (GHaedrahmati et al 2018:59) در واقع، از مهم‌ترین دغدغه‌ی اندیشمندان فعال در زمینه‌ی جامعه‌شناسی و حقوق شهری، نحوه‌ی حصول و تحقق آرمان عدالت در جوامع مدنی می‌باشد. از سوی دیگر، ایده‌ی دسترسی همگانی به ثروت، سلامتی، بهزیستی، عدالت و برابری در فرصت‌ها، فارغ از شرایط قانونی، سیاسی و اقتصادی گروه‌های مختلف جامعه (Chappelow 2019:1) از دیگر چالش‌های جوامع کنونی به حساب می‌آید.

تا کنون پژوهش‌های گوناگونی در زمینه‌ی تبیین مفهوم عدالت شهری در حیطه‌ی داخلی و خارجی صورت گرفته است. تمرکز پژوهش‌های خارجی به صورت عمده بر روی مسائل مرتبط با عدالت اجتماعی، قوانین حقوق بشری و مشارکت‌پذیری است. (Feinstein et al 2010; Cohen 2011; Griffin et al 2015; Chappelow 2019) در این پژوهش‌ها، اقدامات اجرایی در زمینه‌ی تحقق عدالت شهری، در طرح‌های شهری مورد بررسی قرار گرفته است؛ که عملکرد دولت‌های حاکم را از بُعد برنامه‌ریزی حمایتی برای اقشار محروم و دهک‌های پایین نامطلوب ارزیابی می‌نماید. (Cohen 2011; Oomen et al 2018; Feinstein et al 2018) از سوی دیگر، در پژوهش‌های داخلی، تمرکز اصلی بر سنجش میزان تحقق‌پذیری عدالت توزیعی در طرح‌های شهری است. (صابری فر ۱۳۹۷؛ داداش‌پور و الوندی‌پور ۱۳۹۵؛ تقوایی و همکاران ۱۳۹۴؛ داداش‌پور و همکاران ۱۳۹۴) آن‌چنان که، مولفه‌های عدالت شهری در ایران بیش‌تر به تأمین نیازهای پایه‌ی زیستی شهروندان و برابری (در فرصت‌ها و منافع عمومی) معطوف می‌گردد. این مباحث به ندرت به ابعاد اجتماعی و اخلاقی عدالت شهری پرداخته‌اند. در ادامه، هر یک از این پژوهش‌ها در قالب (جدول-۱) به صورت خلاصه مورد بازخوانی قرار می‌گیرد. هم‌چنین، به دلیل نوظهور بودن مبحث عدالت در مبانی نظری شهرسازی کشور، نقد عدالت شهری بر اساس وضعیت موجود شهرها یا طرح‌های جامع شهری روی می‌دهد. (میرغلامی و همکاران ۱۳۹۷؛ سعیدی رضوانی و نوریان ۱۳۹۳) از این روی، به دلیل عدم بررسی همه-جانبه‌ی مبحث عدالت و فقدان تدوین چهارچوب نظری و اجرایی مناسب در زمینه‌ی عدالت شهری در کشور، پرداختن به این موضوع ضرورت می‌یابد.

جدول ۱. مطالعات صورت گرفته در زمینه‌ی مباحث عدالت شهری

محقق	سال	عنوان	هدف	نتیجه
مطالعات خارجی صورت گرفته در زمینه‌ی عدالت شهری				

چاپلو	۲۰۱۹	عدالت اجتماعی	بازخوانی مفاهیم مرتبط با عدالت	تحقق عدالت اجتماعی در جوامع شهری در گسترش برابری میان افراد در ابعاد مختلف می‌باشد.
فاینشتاین و همکاران	۲۰۱۸	حالت‌های پراکنده و بداهه‌ی عملکردی	تحقق فرایند آموزش تعاملی میان نسل‌ها	از طریق برقراری ارتباط میان مبانی نظری و تجربیات عملی، در زمینه عدالت در برنامه‌ریزی تحقق می‌یابد.
اومن و همکاران	۲۰۱۸	بررسی عدالت جهان-شهری	نقد بحران شهرنشینی و روش اجرای عدالت در آن	عدالت شهری و حقوق بشر، با وجود تضاد میان ثروت و قدرت، از طریق گفتمان عمومی و شیوه‌های سیاسی به دست می‌آید.
گریفین و همکاران	۲۰۱۵	مجموعه مقالات شهر عدالت‌محور	بررسی ساختار و فرآیند مؤثر بر کیفیت زندگی	بُعد اجرایی عدالت شهری را از طریق اصول ده‌گانه (انصاف، انتخاب، دسترسی، مالکیت، ارتباط، تنوع، مشارکت، مشمولیت، تعلق، زیبایی و نوآوری) قابل حصول می‌داند.
کوهن	۲۰۱۱	عدالت در شهر	احقاق حقوق شهروندی و تعهد به گروه‌های محروم	مفهوم عدالت، از طریق گفتمان و بازخوانی آن با رویکرد انتقادی، در چهارچوب اخلاقی و فلسفی انجام می‌شود.
فاینشتاین	۲۰۱۰	شهر عدالت‌محور	تبیین پارادایم عدالت شهری	پارادایم عدالت شهری از تلفیق فرایند و محصول، بر اساس معیارهای "مردم‌سالاری"، "تنوع" و "برابری" ایجاد می‌شود.
مطالعات داخلی صورت گرفته در زمینه‌ی عدالت شهری				
محقق	سال	عنوان	هدف	نتیجه
صابری‌فر	۱۳۹۷	سنجش موفقیت سیاست عدالت‌گرا	بررسی توسعه پایدار در جهت عدالت اجتماعی	اصول توسعه‌ی پایدار شهری و عدالت اجتماعی در شهر مشهد ارزیابی می‌شود؛ که مناطق در قالب سه دسته‌ی توسعه‌یافته، توسعه‌ی متوسط و توسعه‌ی بسیار پایین تقسیم می‌گردد.
میرغلامی و همکاران	۱۳۹۷	ارزیابی عدالت فضایی در توسعه	تبیین محورهای کانونی عدالت اسلامی	ارزیابی طرح توسعه، بر اساس چهار اصل حق‌گرایی، ظلم-ستیزی، انصاف‌گرایی و اکرام انسان، مبین آن است؛ که تمرکز بر عدالت توزیعی، منجر به ناکارایی در عدالت ساختاری شده است.
داداش‌پور و الوندی	۱۳۹۵	عدالت فضایی در مقیاس شهری ایران	آسیب‌شناسی حوزه نظری پژوهش‌های انجام شده	اتخاذ رویکرد عدالت توزیعی و ساختاری در این مقاله، برایند عادلانه بر پایه‌ی "نیاز مینا" و "برابری مینا" را ایجاد نموده است.
تقوایی و همکاران	۱۳۹۴	میزان سنجی عدالت فضایی	بازخوانی مفاهیم عدالت برنامه‌ریزی و مدیریت	مفهوم عدالت در قالب اصول تأمین مسکن، دسترسی به خدمات، امکانات عمومی و انصاف در تقسیم منابع بیان شده است.
داداش‌پور و همکاران	۱۳۹۴	تبیین مفهوم عدالت فضایی در اسلام	نقد اندیشه نئومارکسیستی و بهره‌گیری از آموزه اسلامی	عدالت اسلامی از طریق برابری فرصت، آزادی، نیاز، تفاوت، استحقاق و منفعت عمومی محقق می‌شود.
رضوانی و نوریان	۱۳۹۳	شهرسازی عدالت-محور	"شهر عدالت محور" جای-گزین الگوی توسعه پایدار	عدالت محوری با عدالت اجتماعی و شناخت وجوه عدالت (سیاسی، قضایی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی) تحقق می‌یابد.

مأخذ: (یافته‌های پژوهش ۱۴۰۰)

کلان‌شهر تهران به دلیل وجود چالش‌های گسترده‌ی شهری و نیاز به مداخله‌ی شهرسازانه در زمینه‌های گوناگون کالبدی، فضایی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بستر مناسبی را برای امکان‌سنجی تحقق پارادایم عدالت شهری ایرانی مهیا نموده است. یکی از بسترهای نیازمند مداخله و بازطراحی، محدوده‌های فرسوده‌ی شهری و مسکن غیررسمی می‌باشند. محدوده‌ی فرحزاد به عنوان یک محیط آسیب‌پذیر و فرسوده‌ی شهری، بستر مناسبی را برای انجام مطالعات میدانی و تحلیل شرایط محیطی در زمینه‌ی عدالت شهری ایجاد نموده است. از این روی، تبیین پارادایم ایرانی عدالت شهری و امکان‌سنجی تحقق آن در محدوده‌ی فرحزاد تهران، به عنوان هدف اصلی پژوهش، مورد بررسی

قرار می‌گیرد. این هدف کاربردی، فرصتی مناسبی را برای شناخت ساختار فضایی و جغرافیای محیطی فرحزاد، جهت تحقق شهرسازی عدالت‌محور مهیا می‌نماید. این امر، تسهیل حصول عدالت توزیعی، عدالت ساختاری و کاهش مخاطرات کالبدی و محیطی را به دنبال دارد. این پژوهش بر مبنای این سوال بنیادین تدوین یافته است؛ که وضعیت کنونی محدوده‌ی فرحزاد به لحاظ تحقق شاخص‌های اجرایی پارادایم عدالت شهری (در سه بُعد قانون، اخلاق و مدنیت) چگونه است؟

روش تحقیق توصیفی- تحلیلی و نوع آن کاربردی- توسعه‌ای است. هم‌چنین، روش گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی و میدانی (مصاحبه و پرسش‌نامه) بوده است. برای پاسخ به سوال این پژوهش، از پرسش‌نامه بر اساس نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است. حجم نمونه پرسش‌نامه، از طریق فرمول کوکران معادل ۳۸۲ نفر از ساکنین و کاربران فرحزاد تعیین شده است. متغیرهای پرسش‌نامه در طیف لیکرت ارزیابی شده‌اند. سنجش روایی به شیوه‌ی صوری، محتوایی و معیاری و بررسی پایایی پرسش‌نامه‌ها بر اساس ضریب آلفای کرونباخ صورت گرفته است. در نهایت، داده‌ها در نرم‌افزار SPSS و بر مبنای آمار توصیفی (گوئی‌های کیفی، میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (آزمون تی‌تک نمونه‌ای و هم‌بستگی پیرسون) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

مبانی نظری

بازخوانی رویکرد نظری به مفهوم عدالت و پس از آن عدالت شهری، به چهار سنت فلسفی، مدرن، معاصر و دیدگاه اسلام تقسیم‌بندی شده است. بررسی و تبیین اندیشه‌های غالب هر دوره، تبلور معنای عدالت شهری در روند پیدایش این واژه را تسهیل می‌نماید. در این راستا، مفهوم عدالت از دیدگاه سنت فلسفی، توسط فیلسوفان متقدمی هم‌چون افلاطون و ارسطو مورد تأویل قرار گرفته است. افلاطون، عدالت را به عنوان یک خصیصه‌ی نفس فردی تفسیر نموده؛ که باعث انعکاس خرد و نظم در جامعه می‌گردد. در حالی که ارسطو، عدالت را اعطای حق به فرد سزاوار آن می‌داند؛ که ناشی از دیدگاه تجربی و جزئی‌نگر وی می‌باشد. (اخوان کاظمی ۱۳۹۷: ۲۳) در این سنت محورهای اصلی مطرح شده؛ در قالب سه اصل "عدالت طبیعی" به معنای قرارگیری هر فرد یا شی در جایگاه طبیعی خود، "عدالت قانونی" به معنای تدوین قرارداد وضعی لازم‌الاجرا و "عدالت توزیعی" به معنای توزیع منابع و امکانات بر اساس استحقاق افراد، شکل می‌یابند.

پس از این، بررسی عدالت در اندیشه‌ی فلاسفه‌ی مدرن، با نظرات هابز بسط می‌یابد. وی نظریه‌ی عدالت طبیعی برای حاکمیت را ارائه می‌دهد؛ که از طریق وضع یک قرارداد توافقی، برقراری عدالت و کنترل تضاد میان منافع افراد را به حاکمیت واگذار می‌نماید. (Hoye 2019:4-5) در ادامه، تفکرات روسو در کتاب "قرارداد اجتماعی" مبین تغییر از "وضع طبیعی" به "وضعیت حقوقی" و تعیین نحوه‌ی کنش اجتماعی افراد در قالب قراردادی اجتماعی است. وی هم‌چنین، عدالت را وابسته به "تعقل جمعی" و برقراری آن را در جامعه، از طریق اجرای قوانین امکان‌پذیر می‌داند. (Kiersznowski 2020:3-4) اندیشمند دیگر سنت مدرن، کانت، فلسفه‌ی سیاسی را به عنوان یک چارچوب کلی از اصول برای تعیین عدالت به کار می‌برد. اصول مورد نظر وی شامل مولفه‌های آزادی، برابری و استقلال می‌گردند. در نظریه‌ی عدالت کانت، آزادی مدنی در اولویت نخست قرار دارد؛ و بر هر ارزش دیگری مقدم است. هم‌چنین، از دیدگاه وی، تنها قوانینی قابلیت کسب مشروعیت دارند؛ که در جهت گسترش

چارچوب عدالت تدوین شده باشند. (Jensen 2018: 162-164) از این روی، عصر روشن‌گری، ژرف‌اندیشی در زمینه‌ی فلسفه‌ی سیاسی با هدف برقراری عدالت، برابری و صلح در سطح جامعه را به دنبال داشته است. آن چنان که اندیشمندان با بیان مفاهیمی هم‌چون "وضعیت طبیعی"، "وضعیت حقوقی" و "قرارداد اجتماعی"، به دنبال تحقق نظم سیاسی عادلانه از طریق حکومت مرکزی بودند.

مفهوم عدالت، در اندیشه‌ی متفکران معاصر در سده‌ی بیست و یکم، با بررسی آثار جان راولز آغاز می‌گردد. وی با طرح مفهوم "وضع نخستین"، افراد یک جامعه را به سوی تدوین قواعد و اصول عدالت هدایت می‌نماید. قرارگیری در ساختار فرضی وضع نخستین، توافق را بر سر اصول عدالت از سوی افرادی که در "حجاب جهل" قرار دارند؛ امکان‌پذیر می‌نماید. وضع نخستین برابرنهاد "وضع طبیعی" در نظریه‌ی "قرارداد اجتماعی" است. بهره‌گیری از این اصل برای تنظیم قراردادهای موجود در بستر جامعه، به نوعی بیان‌گر همکاری اجتماعی است؛ که می‌توان آن را "عدالت به معنای انصاف" نامید. (Kiersznowski 2020:6-8) از سوی دیگر، تحلیل عدالت از بُعد اجتماعی، آن را وابسته به ایجاد رفاه همگانی و بازتوزیع درآمد بر مبنای سه معیار نیاز، منفعت عمومی و استحقاق معرفی می‌نماید. به بیانی دیگر، حصول عدالت شهری، از طریق دستیابی به عدالت توزیعی و عدالت اجتماعی قابل شرح می‌باشد. (هاروی ۱۳۸۲، ۱۰۱) این در حالی است؛ که مفهوم عدالت در این دوره از طریق تبیین رویکرد فلسفه‌ی سیاسی و نظریه‌ی انتخاب اجتماعی مورد بازخوانی قرار می‌گیرد. این نظریه به نحوه‌ی برقراری ارتباط میان فرد و اجتماع و تحقق تعامل جمعی مرتبط می‌گردد. اندیشه‌ی حاضر، ملاک ارزیابی عدالت در جامعه را، برحسب میزان توانایی افراد در انجام امور مختلف زندگی قرار می‌دهد. (سن ۱۳۹۲، 2; Nussbaum 2011) دوره‌ی معاصر، به نوعی نظاره‌گر وقوع پارادایم شیفیت از مکتب پایداری به عدالت شهری بوده است. حاصل این دگرگونی ژرف، توسط سوزان فاینشتاین، به جامعه شهری عرضه می‌گردد. وی مبدع مفهوم شهر عدالت محور است؛ که تأثیر به‌سزایی در بسط نظری و اجرایی این پارادایم در زمینه‌ی شهرسازی و برنامه‌ریزی روز جهان داشته است. بر مبنای اندیشه‌های وی، تلفیق دو پارادایم "فرایندمحور" رویکرد عقلانیت ارتباطی و پارادایم "محصولمحور" رویکرد جبریت کالبدی، پارادایم عدالت شهری، بر اساس سه معیار اصلی مردم‌سالاری، تنوع و برابری قابلیت تحقق می‌یابد. در همین راستا، شکل‌گیری عدالت، مستلزم تعدیل احساسات بر مبنای هویت جمعی، تعهد نسبت به اهداف مشترک، و بازشناسی نهادها با منافع گسترده و جذاب خواهد بود. (Feinstein et al 2010: 170-175) افزون بر این، در بُعد اجرایی، عدالت شهری از دیدگاه گریفین، از طریق تأکید بر ده اصل انصاف، انتخاب، دسترسی، مالکیت، ارتباط، تنوع، مشارکت، مشمولیت، تعلق، زیبایی و نوآوری خلاقانه قابل حصول می‌باشد. (Griffin et al 2015: 29-30) بهره‌گیری از این اصول و تلفیق آن با مولفه‌های پایداری و تاب‌آوری، رویکردی مبتنی بر ارزش و عدالت را در چهارچوب عدالت اجتماعی محقق می‌سازد. این رویداد، نوید فراگیر شدن عدالت‌طلبی را از سوی گروه‌های اقلیت نژادی در جوامع بزرگ شهری به ارمغان می‌آورد. (Mock 2018: 4)

در نهایت باید عنوان نمود؛ که چهارچوب هنجاری قرن بیست و یکم برای عدالت در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، قومی، زیست محیطی و حقوق در نتیجه فرایندهای تعارضی مدون شده است. این چهارچوب با تأکید بر ابعاد اخلاقی و ایجاد برابری‌های قومی و نژادی، حول چهار محور بنیادین تبیین می‌گردد:

- عدالت قومی (و نژادی) بر اساس نابرابری‌های قومی و شهروندی
- عدالت زیست‌محیطی مرتبط با درک جمعی از خطرات زیست‌محیطی
- عدالت محلی به دلیل وقوع بی‌عدالتی قدرت مرکزی
- عدالت اقتصادی مرتبط با دو قطبی شدن ثروت در مقیاس جهانی و کاهش طبقات متوسط (Perulli 2020:2)

در عصر معاصر، افزون بر تبیین اصول اساسی عدالت، بسط قوانین بشر دوستانه، دولت‌های مردم‌سالار و تکریم اخلاق در زمینه‌های گوناگون مورد بحث قرار می‌گیرد. در حقیقت، این عصر با اولویت‌دهی به ارزش‌های هر جامعه، تفسیر واژه‌ی عدالت را سازگار با شرایط بومی و خواست جوامع تطبیق می‌دهد.

در نگاه پایانی، بررسی عدالت از منظر اسلامی و به روایت مرتضی مطهری صورت می‌پذیرد. این دیدگاه، عدالت را ناشی از بحث جبر و اختیار می‌داند. در واقع، مسئله‌ی عدل را بر اساس آموزه‌های قرآن به چهار قسم عدل تکوینی، عدل تشریحی، عدل اخلاقی و عدل اجتماعی؛ تفکیک می‌شود. هم‌چنین، حصول عدالت از چهار طریق قابل حصول است: موزون بودن، تساوی و نفی هر گونه تبعیض، رعایت حقوق افراد و عطا کردن حق، به هر ذی-حق و رعایت استحقاق‌ها در افاضه‌ی وجود. در این راستا، رعایت حقوق افراد و عطا کردن حق به هر ذی حق، از جامعیت نسبی و از قابلیت کارکردی مناسب‌تری، هم در بعد فردی و هم در بعد اجتماعی برخوردار می‌باشد. (مطهری ۱۳۷۱: ۵۷-۵۴) رعایت حقوق افراد بنابر مساوات، به شرط برابری در شرایط، از مهم‌ترین اصول استنتاج شده از این دوره می‌باشد. از این روی، تلاش برای تحقق عدالت از طریق "احقاق حقوق افراد" در جامعه‌ی مدنی، "ایجاد تعادل" در توزیع امکانات محیطی جهت حصول برابری و هم‌چنین "رعایت استحقاق و توانایی افراد" در برخورداری از مواهب مادی و معنوی، امکان‌پذیر می‌گردد.

برایند اندیشه‌های مورد بررسی، منجر به تبیین پارادایم ایرانی عدالت شهری شده است. این پارادایم، بر مبنای ابعاد چهارگانه‌ی ماهوی، صوری، توزیعی و ساختاری، در چهارچوب مولفه‌های سه‌گانه‌ی قانون، اخلاق و مدنیت ارائه شده است. پارادایم ایرانی عدالت شهری، در راستای ایجاد الگویی مدون جهت تحقق اهداف عدالت‌گرایانه و تطبیق برنامه‌ریزی با مقیاس کلان و خرد تدوین می‌گردد. تلاش می‌گردد؛ از این طریق درک فرایند پیچیده‌ی عدالت شهری و دست‌یابی به فرایند اجرایی ابعاد مختلف آن، تسهیل شود.

جدول ۲. تبیین ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های اجرایی

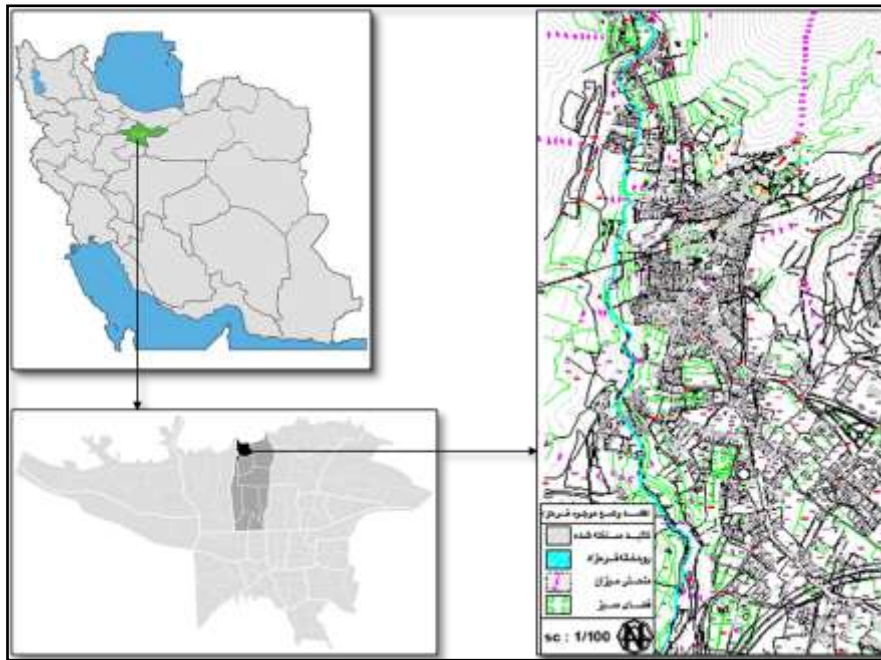
ابعاد	مولفه‌ها	شاخص‌های اجرایی
قانون محوری	برابری	تقسیم متناسب با نیاز و استحقاق امکانات و فرصت‌ها
	تأمین نیازهای	توازن در تحقق حقوق عمومی و بهره‌برداری از مزیت‌های نسبی فرحزاد
قانون محوری	زیستی	تأمین نیازهای اساسی (مسکن، بهداشت، آموزش) و ایجاد اشتغال پایدار
	ایمنی و امنیت	ارائه‌ی تسهیلات کاربردی جهت نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده
قانون محوری	ایمنی و امنیت	افزایش توان زیست‌پذیری، تاب‌آوری و پایداری اکولوژیکی (توسعه‌ی درون‌زا)
	آزادی	بهبود امنیت روانی و ایمنی فیزیکی
قانون محوری	آزادی	سامان‌دهی سکونت‌گاه‌های غیر رسمی و استحکام بخشی ابنیه
	آزادی	تحقق حقوق شهروندی همه‌ی ساکنین

عدالت ماهوی	حق انتخاب فردی و گروهی		
عدالت ساختاری	پاسخ‌گویی مسئولین در قبال اتخاذ تصمیمات شهری	شفافیت	اخلاق‌مداری
	فرهنگ‌سازی و آگاهی بخشی		
عدالت صوری	ارتقای بهره‌وری و تحدید اثرات زیستی	ارتقای کارایی	
عدالت ماهوی	سرزندگی محیطی، همه شمولی و پذیرش تفاوت‌ها	تنوع‌پذیری	
عدالت صوری	توانمندسازی و انطباق‌پذیری محیطی		
	مشارکت شهروندان در اتخاذ تصمیمات شهری	مشارکت‌پذیری	اجتماع
عدالت ساختاری	حکم‌رانی خوب شهری		گرایی
	انسجام‌بخشی و ایجاد سازگاری عمومی	وفاق	

مأخذ: (نگارندگان ۱۴۰۰)

معرفی محدوده‌ی مورد مطالعه

فرحزاد، از محلات معروف شهر تهران، واقع در ناحیه‌ی ۴ منطقه‌ی دو شهرداری، در قسمت شمال غرب این شهر قرار گرفته است. ضلع جنوبی محله‌ی فرحزاد به بزرگراه یادگار امام و ضلع شمالی آن به ارتفاعات البرز محدود می‌گردد. قسمت غربی محدوده به دره‌رود فرحزاد و سمت شرق آن به خیابان تبرک و جاده‌ی قدیم امامزاده داود منتهی می‌شود. (سایت منطقه‌ی دو شهرداری تهران ۱۴۰۰) وسعت کلی این محدوده بالغ بر ۱۳۶ هکتار است؛ که با توجه به محدودیت خدمات‌رسانی شهرداری به خطوط ارتفاعی بیش از ۱۸۰۰ متر، مساحت خدماتی محله ۸۰ هکتار محاسبه می‌شود. (ستاد هماهنگی شورایاری‌های شورای اسلامی شهر تهران، ۱۴۰۰) هسته‌ی اولیه‌ی فرحزاد در دوره‌ی اول حکومت پهلوی دوم در سال ۱۳۳۵، در حاشیه‌ی خیابان امامزاده داود و محدوده‌ی اطراف حسینیه‌ی فرحزاد و مسجد امام کنونی شکل یافته است. توسعه‌ی باغ‌های فرحزاد و بهره‌گیری از آن به عنوان حومه‌شهری تفریحی با دیوارکشی اراضی فرحزاد آغاز گردید. در سال‌های پس از آن تا دوران وقوع انقلاب اسلامی، رشد و توسعه‌ی فرحزاد به غیر از ناحیه‌ی جنوبی محدوده، بسیار بطئی و آرام بوده است. (سایت منطقه‌ی دو شهرداری تهران ۱۴۰۰) بر اساس گزارش ستاد هماهنگی شورایاری‌های شهر تهران، جمعیت فرحزاد بر اساس آمار سال ۱۳۹۵، ۱۹۴۵۸ نفر گزارش شده است. نتایج مطالعات حاکی از آن است؛ که تنوع اجتماعی و جدایی‌گزینی‌های قومیتی ساکنان منجر به ایجاد محلات با کانون‌های زیستی متفاوت شده است. محله‌ی فرحزادی‌ها، محله‌ی ترک‌ها و الموتی‌ها (ذوالفقار)، محله‌ی قوچانی‌ها (توتستان) و محله‌ی آبشار با بافت اجتماعی مختلط که قسمتی از آن متعلق به فرحزادی‌ها می‌باشد؛ کانون‌های زیستی موجود در محدوده‌ی فرحزاد است. (نویسندگان ۱۴۰۰)

نقشه ۱. وضع موجود استان تهران، منطقه‌ی دو شهر تهران و محدوده‌ی فرحزاد

مأخذ: (نویسندگان، ۱۴۰۰)

یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر در پی آن است؛ که روند توسعه‌ی آتی محدوده‌ی فرحزاد را منطبق بر پارادایم ایرانی عدالت شهری جهت‌دهی نماید. این در حالی است؛ که دست‌یابی به هدف تحقیق و یافتن پاسخ سوال پژوهش، نیازمند بازشناسی عوامل تأثیرگذار بر تحقق عدالت شهری است. از این روی، جهت شناخت چالش‌ها، موانع و عوامل موثر بر تحقق عدالت شهری، پرسش‌نامه‌ای در راستای بررسی وضعیت موجود فرحزاد از دیدگاه ساکنین و کاربران بافت، تدوین شده است. پیش‌فرض بر این مبنا است؛ که محدوده‌ی فرحزاد فاقد اصول کارکردی مناسب در حیطه‌ی عدالت شهری است. از این روی، برای سنجش این پیش‌فرض، پرسش‌نامه‌ای مبتنی بر ۲۰ گویه و در ابعاد سه‌گانه‌ی عدالت شهری (شامل مولفه‌های اجرایی قانون‌محوری، اخلاق‌مداری و اجتماع‌گرایی) و هم‌چنین معیارها و شاخص‌های منطبق بر چهارچوب نظری پژوهش طراحی گردیده است. پس از اخذ نظرات شهروندان، تحلیل نظرات در هر بُعد، بر اساس دو پیش‌فرض "عدم رضایت ساکنین از کارکرد شاخص‌ها در وضعیت موجود" (H0) و "رضایت ساکنین از کارکرد شاخص‌ها در وضعیت موجود" (H1) توسط روش تحقیق کمی رابطه‌ای و آزمون تی‌تک نمونه‌ای صورت پذیرفته است. هم‌چنین، در زمینه‌ی تحلیل رابطه‌ای از روش هم‌بستگی و تکنیک هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است. در ادامه، نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های پرسش‌نامه ارائه شده است.

بررسی روایی و پایایی پژوهش

حجم نمونه‌ی آماری محاسبه شده؛ از طریق فرمول کوکران، معادل ۳۸۲ نفر می‌باشد. مبنای نمونه‌گیری از افراد، روش تصادفی ساده است. هم‌چنین، سنجش روایی پرسش‌نامه یا قابلیت اعتبار ابزار اندازه‌گیری آن، از نظر صوری، محتوایی و معیاری، بر اساس هم‌فکری صاحب‌نظران فعال در این زمینه مورد بازخوانی و اصلاح قرار گرفته است. بررسی پایایی پرسش‌نامه، به وسیله‌ی نرم‌افزار SPSS و از طریق ضریب آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفته

است. ضریب آلفای کرونیخ کلی پرسش‌نامه برابر ۰/۸۷۷ می‌باشد؛ که بیان‌گر انسجام درونی و هم‌بستگی مناسب سوالات مطرح‌شده می‌باشد.

یافته‌های توصیفی

جهت تحلیل وضعیت جامعه‌ی آماری، یافته‌های توصیفی پرسش‌نامه، در قالب درصد، فراوانی و میانگین بیان می‌شود. جامعه‌ی آماری این پرسش‌نامه را ۳۸۲ نفر (بر اساس فرمول کوکران) از ساکنین محدوده‌ی فرحزاد تهران تشکیل داده‌اند؛ که ۴۳/۷ درصد این افراد را زنان و ۵۶/۳ درصد را مردان شامل می‌شوند. افراد پاسخ‌دهنده، در رده‌ی سنی ۲۰ تا ۶۹ سال قرار دارند. از بین این افراد، ۳۰/۹ درصد در رده‌ی سنی ۲۰-۳۵ سال، ۳۰/۶ درصد در رده‌ی سنی ۳۶-۵۰ سال و ۳۸/۵ درصد در رده‌ی سنی ۵۱-۶۹ سال قرار دارند. در زمینه‌ی بررسی سابقه‌ی سکونت یا فعالیت در محدوده، ۶۲/۳ درصد از این افراد دارای سابقه‌ی کم‌تر از ۵ سال و ۳۷/۷ درصد سابقه‌ی سکونت یا فعالیت بیش از ۵ سال در فرحزاد را دارا می‌باشند. در زمینه‌ی تفکیک میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان، ۲۴/۳ درصد از این افراد دارای تحصیلات ابتدایی و دیپلم، ۲۱/۲ درصد دارای مدرک کاردانی، ۲۴/۹ درصد دارای مدرک کارشناسی، ۱۹/۱ درصد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و ۱۰/۵ درصد دارای تحصیلات دکتری و بالاتر می‌باشند. هم‌چنین در زمینه‌ی بررسی نوع مالکیت واحدهای مسکونی، ۴۹/۷ درصد از پاسخ‌دهندگان در واحدهای استیجاری و ۵۰/۳ درصد از آن‌ها در واحدهای ملکی زندگی می‌نمایند.

یافته‌های تحلیلی

به منظور بررسی میزان عدالت شهری در وضعیت فعلی محدوده‌ی فرحزاد، گویه‌های پرسش‌نامه توسط آزمون تی-تک نمونه‌ای تحلیل شده است. برای سهولت در بررسی نتایج حاصل از این آزمون، در قالب جداول سه‌گانه‌ی قانون‌محوری، اخلاق‌مداری و اجتماع‌گرایی ارائه شده است. بر این اساس، نتایج حاصل از تحلیل در زمینه‌ی بُعد قانون‌محوری، مبین آن است؛ که گویه‌های "دسترسی همگانی به خدمات عمومی" (۳/۳۲)، "برخورداری از سرپناه و مسکن" (۳/۲۴) و "دسترسی به خدمات درمانی و بهداشت عمومی" (۳/۰۶) با کسب میانگین بالاتر از (۳) از وضعیت مطلوبی از دیدگاه ساکنین برخوردار می‌باشند. سایر گویه‌های مورد پرسش، با میانگین پایین‌تر از (۳) از وضعیت نامطلوبی رنج می‌برند. در مجموع، میانگین داده‌های مرتبط با گویه‌های بُعد قانون‌محوری (۲/۶۰) می‌باشد؛ که نمایان‌گر وضعیت نامطلوب محدوده‌ی فرحزاد در شرایط موجود از دیدگاه ساکنین است.

جدول ۳. آزمون تی تک نمونه‌ای جهت بررسی بُعد قانون‌محوری در فرحزاد از دیدگاه ساکنین

گویه‌ها	آماره‌ی آزمون	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	میانگین داده‌ها	انحراف معیار	
						حداقل	حداکثر
برخورداری از سرپناه و مسکن	-۱۲/۰۵۹	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۰/۷۶۴	۳/۲۴	۱/۲۳۹	۰/۸۷۴ -۰/۶۶۱
طرح‌های تشویقی نوسازی بافت فرسوده	-۶۶/۰۱۱	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۲/۲۰۷	۱/۷۹	۰/۶۵۳	-۲/۱۵۰ -۲/۲۶۲
حضور افراد با سابقه کیفری در محیط	-۲۷/۵۳۲	۳۸۱	۰/۰۳۴	-۱/۵۳۹	۲/۴۶	۱/۰۹۳	-۱/۳۵۲ -۱/۶۳۳
تسهیل مشارکت در اتخاذ تصمیمات	-۲۷/۱۸۸	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۱/۵۹۹	۲/۴۰	۱/۱۵۰	-۱/۳۱۰ -۱/۷۰۹
تسهیلات دولتی جهت ایجاد اشتغال	-۲۲/۶۴۰	۳۸۱	۰/۱۰۹	-۱/۳۶۱	۲/۶۴	۱/۱۷۵	-۱/۱۹۱ -۱/۴۶۷
بهبود شرایط محیطی رود دره فرحزاد	-۳۱/۴۹۴	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۱/۷۶۴	۲/۲۴	۱/۰۹۵	-۱/۷۸۷ -۱/۸۵۲
کنترل معضلات اجتماعی	-۲۸/۰۰۰	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۱/۴۷۴	۲/۵۳	۱/۰۲۹	-۱/۱۶۹ -۱/۵۳۹

نزع افراد بومی با یکدیگر و مهاجرین	۳۳/۳۵۳-	۳۸۱	۰/۰۲۱	-۱/۶۷۳	۲/۳۳	۰/۹۸۰	-۱/۷۴۱	-۱/۲۳۵
دسترسی به خدمات درمانی و بهداشت	۱۴/۷۹۰-	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۰/۹۴۰	۳/۰۶	۱/۲۴۲	-۱/۰۴۵	-۰/۷۸۴
دسترسی همگانی به خدمات عمومی	۱۱/۰۹۹-	۳۸۱	۰/۰۴۸	-۰/۶۷۵	۳/۳۲	۱/۱۹۹	-۰/۷۸۵	-۰/۴۳۶
برایند گویه‌های قانون محوری	۴۶/۳۵۷-	۳۸۱	۰/۰۲۱	-۱/۳۶۹	۲/۶۰	۰/۵۷۷	-۱/۴۱۵	-۱/۳۲۹

مأخذ: (نگارندگان، ۱۴۰۰)

داده‌های منتج از آزمون در زمینه‌ی بررسی بُعد اخلاق‌مداری، نشان‌دهنده‌ی آن است؛ که تمام گویه‌های مورد پرسش با کسب میانگین پایین‌تر از (۳) در وضعیت نامطلوبی قرار دارند. این گویه‌ها به ترتیب کسب امتیاز، شامل: "پای-بندی به ارزش‌ها و هنجارهای" (۲/۸۴)، "تعلق خاطر نسبت به مکان زندگی" (۲/۴۸)، "تأثیر شورای محله در انتقال نیازها" (۲/۰۷)، "تحقق حقوق شهروندی و کرامت انسانی" (۱/۸۱) و "شفافیت و پاسخ‌گویی مسئولین" (۱/۷۶) می‌شوند. در مجموع، میانگین آماری داده‌های مرتبط با بُعد اخلاق‌مداری (۲/۱۹) می‌باشد؛ که نمایان‌گر وضعیت بحرانی محدوده‌ی فرحزاد در شرایط موجود از دیدگاه ساکنین است.

جدول ۴. آزمون تی‌تک نمونه‌ای جهت بررسی بُعد اخلاق‌مداری در فرحزاد از دیدگاه ساکنین

گویه‌ها	آماره‌ی آزمون	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	میانگین داده‌ها	انحراف معیار	با ضریب اطمینان ۹۵ درصد حداقل	حداکثر
تعلق خاطر نسبت به مکان زندگی	۳۰/۹۵۶-	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۱/۵۲۱	۲/۴۸	۰/۹۶۰	-۱/۶۰۱	-۱/۰۴۴
پای‌بندی به ارزش‌ها و هنجارها	۲۳/۴۰۳-	۳۸۱	۰/۰۱۱	-۱/۱۶۵	۲/۸۴	۰/۹۷۳	-۱/۲۵۴	-۱/۰۰۸
شفافیت و پاسخ‌گویی مسئولین	۶۰/۷۹۷-	۳۸۱	۰/۰۳۰	-۲/۲۳۶	۱/۷۶	۰/۷۱۹	-۲/۳۳۰	-۲/۱۴۷
تأثیر شورای محله در انتقال نیازها	۵۱/۶۴۸-	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۱/۹۲۹	۲/۰۷	۰/۷۳۰	-۱/۹۹۸	-۱/۶۷۵
حقوق شهروندی و کرامت انسانی	۵۶/۹۸۸-	۳۸۱	۰/۰۲۹	-۲/۱۹۴	۱/۸۱	۰/۷۵۲	-۲/۲۷۶	-۲/۰۳۹
برایند گویه‌های اخلاق‌مداری	۶۳/۶۴۸-	۳۸۱	۰/۰۱۴	-۱/۷۷۸	۲/۱۹	۰/۵۴۵	-۱/۸۳۲	-۱/۵۳۵

مأخذ: (نگارندگان، ۱۴۰۰)

بر اساس خروجی‌های حاصل از آزمون در زمینه‌ی بررسی بُعد اجتماع‌گرایی، گویه‌های "حضورپذیری در تعاملات اجتماعی" (۳/۶۴) و "تمایل نسبت به انجام فعالیت‌های داوطلبانه" (۳/۵۶) با کسب میانگین بالاتر از (۳) از وضعیت مطلوبی برخوردار می‌باشند. سایر گویه‌های مورد پرسش، شامل "میزان تمایل به تغییر مکان زندگی" (۲/۳۱)، "امنیت در طول شبانه‌روز برای همگان" (۲/۱۷) و "امکانات آموزشی، فرهنگی و فراغتی" (۱/۷۷) با کسب میانگین پایین‌تر از (۳) دارای وضعیت نامطلوبی می‌باشند. در مجموع، میانگین داده‌های مرتبط با گویه‌های بُعد اجتماع‌گرایی (۲/۶۹) می‌باشد؛ که نمایان‌گر وضعیت نامطلوب محدوده‌ی فرحزاد در شرایط موجود از دیدگاه ساکنین است.

جدول ۵. آزمون تی‌تک نمونه‌ای جهت بررسی بُعد اجتماع‌گرایی در فرحزاد از دیدگاه ساکنین

گویه‌ها	آماره‌ی آزمون	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	میانگین داده‌ها	انحراف معیار	با ضریب اطمینان ۹۵ درصد حداقل	حداکثر
امکانات آموزشی، فرهنگی و فراغتی	۵۴/۰۶۱-	۳۸۱	۰/۱۰۲	-۲/۲۳۰	۱/۷۷	۰/۸۰۶	-۲/۳۰	-۲/۱۶
امنیت در طول شبانه‌روز برای همگان	۳۵/۳۵۲-	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۱/۸۳۰	۲/۱۷	۱/۰۱۲	-۱/۹۲	-۱/۷۴
حضورپذیری در تعاملات اجتماعی	۵/۹۹۷-	۳۸۱	۰/۰۲۴	-۰/۳۶۱	۳/۶۴	۱/۱۷۷	-۰/۴۶	-۰/۲۶
میزان تمایل به تغییر مکان زندگی	۳۰/۷۶۳-	۳۸۱	۰/۰۸۱	-۱/۶۹۴	۲/۳۱	۱/۰۷۶	-۱/۷۸	-۱/۶۰
تمایل به انجام فعالیت‌های داوطلبانه	۶/۱۷۶-	۳۸۱	۰/۰۰۰	-۰/۴۴۰	۳/۵۶	۱/۳۹۲	-۰/۵۶	-۰/۳۲
برایند گویه‌های اجتماع‌گرایی	۴۰/۰۰۷-	۳۸۱	۰/۰۴۱	-۱/۲۷۱	۲/۶۹	۰/۶۲۱	-۱/۳۲	-۱/۲۱

مأخذ: (نگارندگان ۱۴۰۰)

نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای در ابعاد سه‌گانه، نمایان‌گر سطح معناداری قابل قبول (۰/۰۲۵) می‌باشد. این برآیند دارای اختلاف میانگین به میزان (۱/۴۷۲-) پایین‌تر از حد متوسط میانگین می‌باشد. این عدد بیان‌گر، تأیید فرض H_0 مبتنی بر عدم مطلوبیت شاخص‌های عدالت شهری از دیدگاه ساکنین می‌باشد. در مقابل فرض H_1 مبتنی بر رضایت ساکنین از کارکرد مناسب شاخص‌های عدالت شهری رد می‌شود. بر این اساس، فرضیه‌ی عدم برقراری عدالت شهری بر اساس ابعاد سه‌گانه در محدوده‌ی فرحزاد تأیید می‌گردد.

جدول ۶. آزمون تی تک نمونه‌ای جهت بررسی ابعاد سه‌گانه‌ی عدالت شهری در فرحزاد از دیدگاه ساکنین

گویه‌ها	آماره‌ی آزادی	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	میانگین داده‌ها	انحراف معیار	با ضریب اطمینان ۹۵ درصد
	آزمون						حداقل حداکثر
برآیند گویه‌های قانون‌محوری	-۴۶/۳۵۷	۳۸۱	۰/۰۲۱	-۱/۳۶۹	۲/۶۰	۰/۵۷۷	-۱/۴۱ -۱/۳۲
برآیند گویه‌های اخلاق‌مداری	-۶۳/۶۴۸	۳۸۱	۰/۰۱۴	-۱/۷۷۸	۲/۱۹	۰/۵۴۵	-۱/۸۲ -۱/۷۳
برآیند گویه‌های اجتماع‌گرایی	-۴۰/۰۰۷	۳۸۱	۰/۰۴۱	-۱/۲۷۱	۲/۶۹	۰/۶۲۱	-۱/۳۲ -۱/۲۱
برآیند ابعاد سه‌گانه‌ی عدالت شهری	-۵۱/۰۰۸	۳۸۱	۰/۰۲۵	-۱/۴۷۲	۲/۴۹	۰/۵۸۰	-۱/۵۲ -۱/۴۲

مأخذ: (نگارندگان ۱۴۰۰)

جهت تعیین روابط متقابل میان عوامل سه‌گانه‌ی عدالت شهری، از آزمون پیرسون استفاده شده است. این آزمون با تعیین میزان هم‌بستگی و سطح معناداری عوامل، میزان روابط متقابل هر یک از ابعاد با مفهوم اصلی و همچنین عوامل دیگر را مشخص می‌نماید. در این راستا، بر اساس نتایج مندرج در جدول (۷) هم‌بستگی مثبت میان ابعاد مختلف با مفهوم عدالت شهری برقرار است. در این میان، بالاترین میزان هم‌بستگی متعلق به بُعد قانون‌محوری (۰/۶۳۷) و پایین‌ترین میزان آن به بُعد اجتماع‌گرایی (۰/۵۱۲) اختصاص یافته است. در تمامی موارد، بین ابعاد سه‌گانه و مفهوم عدالت شهری رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

جدول ۷. تعیین میزان هم‌بستگی و معناداری ابعاد مختلف عدالت شهری با بهره‌گیری از آزمون پیرسون

عامل / ابعاد	قانون‌محوری	اخلاق‌مداری	اجتماع‌گرایی	عدالت شهری
قانون‌محوری	۱	۰/۴۹۳	۰/۴۱۶	** ۰/۶۳۷
اخلاق‌مداری	۰/۴۹۳	۱	۰/۳۷۸	** ۰/۶۳۴
اجتماع‌گرایی	۰/۴۱۶	۰/۳۷۸	۱	** ۰/۵۱۲
عدالت شهری	** ۰/۶۳۷	** ۰/۶۳۴	** ۰/۵۱۲	۱

** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

نتیجه‌گیری

این مقاله در راستای تبیین پارادایم ایرانی عدالت شهری و ارزیابی مولفه‌های کارکردی آن در شهر ایرانی (نمونه‌ی -موردی: محدوده‌ی فرحزاد تهران) تدوین شده است. از این روی، حصول شناختی جامع از وضعیت موجود بافت فرحزاد مورد نیاز بود؛ که از طریق سنجش پرسش‌نامه‌ای با ۲۰ گویه در قالب طیف لیکرت جهت بررسی دیدگاه ساکنین صورت پذیرفته است. یافته‌های حاصل از آزمون تی تک نمونه‌ای، نشان‌دهنده‌ی میانگین گویه‌های قانون-محوری (۲/۶۰)، گویه‌های اخلاق‌مداری (۲/۱۹) و گویه‌های اجتماع‌گرایی (۲/۶۹) می‌باشد. این تحلیل‌های کمی بیان‌گر وضعیت کارکردی نامطلوب (میانگین کم‌تر از سه) در زمینه‌ی برآیند شاخص‌های عدالت شهری (۲/۴۹)

است. افزون بر این، نتایج حاصل از آزمون پیرسون، مبین رابطه‌ی معنادار میان ابعاد مختلف با مفهوم عدالت شهری است. در این میان، میزان هم‌بستگی بُعد قانون‌محوری (۰/۶۳۷)، بُعد اخلاق‌مداری (۰/۶۳۴) و بُعد اجتماع‌گرایی (۰/۵۱۲) می‌باشد. نتایج حاصل از این پژوهش با تأیید نتایج تحقیقات پیشین در زمینه‌ی عدالت در شهرهای کشور، از جمله صابری‌فر (۱۳۹۷)، داداش‌پور و الوندی (۱۳۹۵)، تقوایی و همکاران (۱۳۹۴) و سعیدی رضوانی و نوریان (۱۳۹۳)، به تبیین ابعاد دیگری از موضوع می‌پردازد. نتیجه‌ی متمایز و تحلیل یافته‌های این پژوهش، در دو وجه قابل بررسی است. وجه نخست، مبین فقر در زمینه‌ی عدالت ماهوی و فقدان محسوس عدالت صوری در جامعه شهری ایرانی است. وجه دیگر، به وجود شکاف عمیق در نحوه‌ی برقراری عدالت توزیعی و ساختاری در این محدوده نسبت به مناطق اطراف و هم‌چنین، انعکاس وضعیت نامطلوب عدالت شهری در فرحزاد، به ویژه در بُعد اخلاق شهری می‌پردازد. تحلیل نتایج حاصل از پژوهش، مبین فقدان مطالعات نظری همه‌جانبه جهت تبیین پارادایم محلی عدالت شهری در جامعه ایرانی و عملکرد نامطلوب در بُعد پایش و نظارت بر راهبردهای اجرایی است. این چالش، از دلایل بنیادین ضعف در زمینه‌ی عدالت ماهوی و عدالت صوری در شهرسازی ایرانی به حساب می‌آید. افزون بر این، تحلیل نتایج حاصل از مطالعات موضعی فرحزاد بیان‌گر آن است؛ که علل اصلی رخداد شرایط موجود ناشی از دو عامل معضلات محیطی - اجتماعی بافت و نوع برخورد مسئولان و طراحان برای حل چالش‌های پیش‌روی فرحزاد می‌باشد. نتایج پرسش‌نامه - که سوالات آن بر مبنای ابعاد و مولفه‌های اجرایی جدول - ۲ تدوین شده است - امکان بازشناسی معضلات محیطی - اجتماعی را مهیا نموده است. این چالش‌ها شامل: نابرابری اجتماعی، جدایی - گزینی، عدم مشارکت شهروندی، عدم توازن در توزیع امکانات زیستی، عدم اشتغال پایدار، فرسودگی کالبدی و کارکردی، خشونت، ناامنی، اغتشاش بصری و آلودگی محیطی می‌شود. از سوی دیگر، نوع برخورد مسئولان و طراحان برای حل مسائل، به دلیل بی‌توجهی عمومی به شرایط زیست محدود، تصمیم‌گیری‌های مقطعی، عدم نگاه یک‌پارچه، عدم اتخاذ سیاست‌های تعاملی و عدم پایش مستمر وضعیت فرحزاد، منجر به شکل‌گیری وضعیت بغرنج، پیچیده و ناعادلانه‌ی فعلی شده است. بدین سبب، برای کاهش شکاف ناعادلانه و بهبود وضعیت فعلی فرحزاد تلفیقی از راهکارهای عملیاتی با بازدهی کوتاه‌مدت و راهکارهای مطالعاتی برای تغییر نگرش بنیادین با بازدهی طولانی مدت مورد نیاز است. در ادامه، با توجه به شرایط محیطی نسبت به ارائه‌ی پیشنهادات اجرایی جهت بهبود شرایط کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ساکنین اقدام می‌گردد. این پیشنهادات در قالب ابعاد سه‌گانه‌ی عدالت شهری و در چهارچوب معیارهای قانون‌محوری، اخلاق‌مداری و اجتماع‌گرایی تقسیم‌بندی می‌شود.

- بهسازی و نوسازی بافت فرسوده‌ی فرحزاد و ایجاد آمادگی عمومی در برابر حوادث غیرمترقبه، بر مبنای اولویت‌بندی نقشه‌ی آسیب‌پذیری بافت
- افزایش خوانایی و ارتقای کیفیت بصری در محیط شهری با هدف ایجاد پیوند میان کالبد، کارکرد و اجتماع، از طریق بازطراحی عناصر شاخص و هویت‌مند شهری (مانند مسجد، امام‌زاده و دره رود فرحزاد)
- آگاهی‌بخشی، تسهیل مشارکت مردمی، ارتقای یکپارچگی عمومی و ایجاد تعامل مشترک میان ساکنین از طریق تبیین عقاید، بینش‌ها و هنجارهای گوناگون و گسترش احترام متقابل میان افراد از طریق آموزش همگانی و ایجاد تشکل‌های اجتماعی مردم نهاد

- افزایش بهره‌وری نیروی کار جوان از طریق آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و به‌کارگیری از این افراد در پروژه‌های اجرایی بافت فرحزاد

منابع

۱. اخوان کاظمی، بهرام. (۱۳۹۷). مقاله‌ی "نگرش تطبیقی به مفهوم عدالت در فلسفه‌ی سیاسی افلاطون و ارسطو". نشریه‌ی مطالعات حقوق، دوره‌ی دهم، شماره‌ی سوم، پاییز ۱۳۹۷.
۲. سن، آمارتیا. (۲۰۰۹). کتاب "اندیشه عدالت". ترجمه‌ی وحید محمودی و هرمز همایون‌پور. انتشارات کندوکاو، ۱۳۹۲.
۳. مارکوس، پیتر (و دیگران). (۱۳۹۲). کتاب "در جستجوی شهر عدالت‌محور: بحث‌هایی در نظریه و تجربه شهری". ترجمه‌ی هادی سعیدی رضوانی و محجوبه کشمیری. نشر شهر. تهران.
۴. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۱). کتاب "عدل الهی". نشر صدرا، تهران، ۱۳۷۱.
۵. نصر، مهدی. (۱۳۹۷). مقاله‌ی "ملازمت دولت و عدالت در فلسفه‌ی سیاسی". فصل‌نامه‌ی دولت‌پژوهی، مجله‌ی دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی، سال چهارم، شماره چهاردهم، تابستان ۱۳۹۷، صفحات ۱۰۱-۶۹.
۶. هاروی، دیوید. (۱۳۸۲) کتاب "عدالت اجتماعی و شهر". ترجمه‌ی فرخ حسامیان، محمد رضا حائری و بهروز منادی زاده. نشر شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری وابسته به شهرداری تهران.
1. Chappelow, jim. (2019). "Social Justice". <https://www.investopedia.com/terms/s/social-justice.asp>. Nov 8, 2019.
2. Cohen, Aryeh. (2011). "Justice in the City, An Argument from the Sources of Rabbinic Judaism, New Perspectives in Post-Rabbinic Judaism". Published by Academic Studies Press in 2011. www.academicstudiespress.com.
3. Feinsein Susan. (2010), "The Just City", Cornell University Press, Ithaca and London. .
4. Feinsein, Susan. (2013), The just city, International Journal of Urban Sciences,2014.Vol.18, No.1, 1- 18. <https://doi.org/10.1080/12265934.2013.834643>
5. Feinsein, Susan. Potter, Cuz. Balakrishnan, Sai. (2018). "Fainstein- Fragmented states and pragmatic improvements". Published by Association of European Schools of Planning (AESOP), (2018).
6. GHaedrahmati, Safar, Khademalhoosini, Ahmad, Tahmasebi, Farshad (2018). "Spatial analysis of social justice in city of Isfahan, Iran". ANNALS OF GIS, 2018. Taylor & Francis GROUP. <https://doi.org/10.1080/19475683.2018.1424732>.
7. Griffin, Toni L. Cohen, Ariella. Maddox, David. (2015). "The Just City Essays, Visions for Urban Equity, Inclusivity and Opportunity". (Volume 1 of The Just City Essays Series). Independent Publisher. Available from: <https://www.thenatureofcities.com/the-just-city-essays>. (accessed March 2019).
8. Hoye , J. Matthew. (2019). "Natural Justice, Law, and Virtue in Hobbes's Leviathan". Vrije Universiteit Amsterdam, Online Publication Date: 04 Oct 2019, In: Volume 32: Issue 2. Pages: 179–208. <https://doi.org/10.1163/18750257-03202004>.
9. Jensen, Alex. (2018). "Kant's Theory of Justice". the University of Minnesota, December 17, 2018. <https://cla.umn.edu/philosophy/news-events/story/kant-s-theory-justice>.
10. Kiersznowski, Grace. (2020). "Rousseau and Rawls on Legitimacy and Justice". <https://theclassicjournal.uva.edu/index.php/2020/05/04/rousseau-and-rawls-on-legitimacy-and-justice/>.
11. Miller, David. (2017). "Justice". Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/justice>.
12. Mock, Brentin. (2018). "In Search of the Just City". www.bloomberg.com. 2018-06-01.
13. Nussbaum, Martha. (2011), "What Makes Life Good? Measurements of economic growth fail to capture many facets of well-being". www.hup.harvard.edu, April 13, 2011.
14. Oomen, Barbara, Davis, Martha and Grigolo, Michele. (2018). "Review of Global Urban Justice: The Rise of Human Rights Cities". Journal of World-Systems Research. Vol. 24 Issue 1, DOI 10.5195/JWSR.2018.773, jwsr.pitt.edu.
15. Perulli, Paolo. (2020). "Collective action in the cities of the world. A perspective from the Souths". FEEM "Souths of the World" School Background Paper (Milan, November 2020). <http://www.southsoftheworld.com/background-paper-2020/>.
16. Rafieian, M, Alizadeh,A. (2017). " An Integrated Approach of Spatial Justice and Structure to Detect Spatial, Conflicts in Yazd City". Int. J. Architect. Eng. Urban Plan, 27(2): 105-114, December 2017 , DOI: 10.22068/ijaup.27.2.105.

Explaining the Iranian paradigm of urban justice and measuring its feasibility in urban plans (case study: Farahzad, Tehran)¹

Mahshid Tajedini

Department of Urban Planning, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran

Manouchehr Tabibian²

Full Professor, Faculty of Urban Planning, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran

Masoud elahi

Department of Urban Planning, Qazvin Branch, Islamic Azad University, Qazvin, Iran

Abstract

Interpretation of the essential meaning of justice and how it crystallizes in societies has long been considered by thinkers in various fields (philosophy, economics, law, sociology and urban planning). However, the 21st century is considered as the basis for the development of an equitable structure for urban environments. The development of this approach necessitates the re-reading of Western ideas, the interpretation of the global paradigm of urban justice and its adaptation to indigenous and Islamic roots in the Iranian city. Accordingly, the present study aims to explain the new paradigm of urban justice, based on the four dimensions of justice (substantive, formal, distributive and structural) and with focusing on the components of law, ethics and civilization in Iranian urban planning. Also, the feasibility of the realization of the Iranian paradigm has been developed; it has been done in the form of Farahzad Tehran's position. The research method used was descriptive-analytical and the data collection method was documentary and Field research (interview and questionnaire). The statistical population of the study consisted of citizens, residents, users, experts and city officials. Findings were analyzed in SPSS software based on descriptive statistics (qualitative items, mean and standard deviation) and inferential statistics (one-sample t-test and Pearson correlation). The data of one-sample t-test and Pearson correlation analysis in measuring the current situation of Farahzad, Representative the lack of realization and the need to implement the local paradigm of urban justice in all three dimensions of law-based, Ethical and socialism from the citizens' point of view.

Keywords: The paradigm of urban justice, Iranian urban planning, distributive justice, structural justice, Farahzad area.

¹ . This article is from Mahshid Tajedini's doctoral thesis entitled "Explanation of the Global Paradigm of Urban Justice and its Analysis in Iranian Urban Planning (Research Study: Farahzad Tehran)" under the guidance of Dr. Manouchehr Tabibian and the consultation of Dr. Masoud Elahi in the Faculty of Architecture and Urban Planning. Qazvin branch of Islamic Azad University was founded in 1400

² . **Corresponding author:** tabibian@ut.ac.ir